"ZDRAVO JE BITI AMERIKANAC": RANA HRVATSKA IMIGRACIJA U SAD, PRAKSE NA OTOKU ELLIS I STVARANJE HRVATSKE DIJASPORE

TANJA BUKOVČAN
Filozofski fakultet
Odsjek za etnologiju
i kulturnu antropologiju
Ivana Lučića 3, 10000 Zagreb

UDK: 325.14(73=163.42)(091)"1892/1954"
Kategorija: Izvorni znanstveni članak
Primljeno: 15.6.2006.
Prihvaćeno: 15.9.2006.

Od 1892. do 1954. više od 12 milijuna imigranata[1] *ušlo je u Sjedinjene Američke Države kroz poznata američka vrata, otok Ellis.*

Siromaštvo, glad, težak rad na polju i političke opresije natjerali su mnogo Hrvata da potraže bolji život u Americi. Većinom su bili vrlo mladi, prosjek godina tih prvih imigranata nije bio veći od 22. Uglavnom su bili muškarci samci, i zajedno su, sa svim ostalim putnicima iz potpalublja, prolazili brze medicinske preglede, tzv. "preglede u šest sekundi", za kojih su provjeravani simptomi zaraznih bolesti, mogućih psiholoških premećaja, "ludila", "slaboumnosti" ili nekih fizičkih nedostataka. Ovaj članak pokušava propitati kako su takvi segregacijski postupci koji su odmah na ulasku u novi svijet definirali Hrvate kao potencijalno nezdrave, lude ili nesposobne, utjecali na stvaranje i razvoj hrvatske dijaspore u sjevernoj Americi i pridonijeli njihovu statusu dijasporske zajednice koja je sačuvala svoj kulturni identitet.

Ključne riječi: medicinske granice, imigracijska politika, strana tijela, hrvatska imigracija u SAD, hrvatska dijaspora

Od 1892. do 1954., više od 12 milijuna imigranata[2] ušlo je u Sjedinjene Američke Države kroz poznata američka vrata, otok Ellis. Prošli su imigracijske procedure i većini njih koji su u tom razdoblju dolazili u Sjedinjene Dražve bilo je dopušteno da, vlastitim izborom, postanu građani Sjedinjenih Država.

Siromaštvo, glad, teški rad na polju i političke opresije natjerali su mnogo Hrvata da potraže bolji život u Americi. Njih gotovo dva milijuna[3] prošlo je kroz otok Ellis u

[1] Prema podacima iz muzejskog arhiva otoka Ellis.

[2] Prema podacima iz muzejskog arhiva otoka Ellis.

[3] Prema Vukoviću, 2005 (vidjeti bibliografiju), u razdoblju između 1892.-1931. u Ameriku je ušlo 2 275 852 imigranata iz Austro-Ugarske Monarhije. Budući da je Hrvatska tada bila dio Austro--Ugarske Monarhije, Hrvati su često dokumentirani kao Austrijanci i/ili Mađari ili su evidentirani prema različitim hrvatskim regijama iz kojih su dolazili (Dalmatinci, Slavonci). Stoga je teško

razdoblju od 1892. do 1924. Većinom su bili vrlo mladi, prosjek godina tih prvih imigranata nije bio veći od 22, pretežno su bili muškarci samci, i zajedno su, sa svim ostalim putnicima iz potpalublja prolazili brze medicinske preglede, tzv. "preglede u šest sekundi", tijekom kojih su provjeravani simptomi zaraznih bolesti, mogućih psiholoških premećaja, "ludila", "slaboumnosti" ili nekih fizičkih nedostataka.

Kako ne bismo olako bili kritični prema politici koja se provodila na otoku Ellis, točno stotinu godina nakon samih događaja koje analiziramo, važno je naglasiti da su oni bili praktično rješenje na golem priljev imigranata. Tijekom najvećeg imigracijskog vala, a u razdoblju između 1892. i 1924., broj ljudi koji su ulazili u Sjedinjene Američke Države preko otoka Ellis je dnevno dostizao brojku između 5 i 11 tisuća ljudi.

Međutim, imigracijska procedura na otoku Ellis također je legitimirala i produbila razliku između etnički poželjnih imigranata (iz sjeverne i zapadne Europe) i onih manje poželjnih (iz jugoistočne Europe i Azije) (Markel, 2002). Poslužila je kao masovna demonstracija političke moći koja je iskorištavala zdravlje kao instrument razdvajanja onih koji su bili poželjni članovi političke stabilne, 'zdrave' radne snage i onih koji to nisu bili.

Ovaj članak pokušava propitati kako su takvi segregacijski postupci odmah na ulasku u Novi Svijet definirali Hrvate ili ostale skupine imigranata kao potencijalno nezdrave, lude ili nesposobne, utjecali na stvaranje i razvoj hrvatske dijaspore u sjevernoj Americi i pridonijeli njihovu statusu dijasporske zajednice koja je sačuvala svoj kulturni identitet.

Članak također postavlja i pitanje kako će novonastale medicinske granice danas u svijetu utjecati na pojmove etniciteta i etničke prpadnosti, te kako će razmještene/premještene manjinske zajednice stvarati svoje identitete u doba "globalnih etno-obzorja" (Appadurai, 1991).

U primjerima masovne imigracije, kakva je bila imigracija Hrvata u SAD na prijelazu 19. u 20. stoljeće, stvaranje medicinskih granica, odnosno selekcija poželjnih i nepoželjnih imigranata na temelju njihova zdravstvenog statusa, nije samo pitanje epidemiologije već je usko povezano s politikom, birokracijom, ideologijom, industrijom i gospodarstvom. Tako ostvarena povezanost između dviju snažnih društvenih institucija, politike i medicine, opravdavala je imigracijske regulative, koristeći se znanstvenim diskursom, i to onim o opasnosti od širenja zaraznih bolesti. Također je omogućila da na domaće, američko, tržište radne snage dolaze samo jaki, snažni, zdravi imigranti. Stoga bi svako istraživanje povijesti i razvoja dijasporskih zajednica trebalo uključiti i propitivanje medicinsko/pravnih restrikcija i pogrešnih predodžbi s kojima su se imigranti sretali na ulazu u svoju novu domovinu.

Hrvati su bili među prvim skupinama koje su se masovno naseljavale u Sjedinjene Države nakon službenog otvaranja otoka Ellis 1892. godine. Prvi među njima, kako ćemo poslije vidjeti, bili su mladi muškarci, ta 'snažna i zdrava' radna snaga koja je bila

odrediti točan broj Hrvata imigranata, a isto je i s pripadnicima ostalih etnika ili narodnosti koje su bile dijelom Austro-Ugarske Monarhije.

potrebna za rad u rudnicima i metalnoj industriji. Nakon ne baš toplog dočeka na otoku Ellis ti su muškarci ipak slali po članove svoje obitelji koji su onda, lančanom migracijom, migrirali na ona područja Sjedinjenih Država na kojima su već postojale hrvatske zajednice. Drugi masovniji val imigracije Hrvata u SAD dogodio se nakon Drugoga svjetskog rata i stvorio je politički i ideološki definiranu hrvatsku dijasporsku zajednicu, koja je još ojačana i osnažena nakon raspada Jugoslavije, te današnjim globalizacijskim procesima. Bez obzira na različita migracijska razdoblja i različite tipove dijasporskih zajednica koje su nastale kao posljedica tih migracijskih valova, američki Hrvati su velikim dijelom do danas sačuvali vlastiti etnički i kulturni identitet.

Budući da su se, iz antropološke perspektive, događaji kojima se bavi ovaj članak dogodili davno, osim povijesnih arhiva, u članku se kao izvori podataka u prvome redu iskorištavaju novinski članci o pitanjima imigracije iz tog razdoblja a koji su izlazili u *New York Timesu* u razdoblju od 1892.-1921. godine, članci u hrvatskim novinama iz toga doba, te putnički dnevnici i zapisi hrvatskih imigranata koji su u tom razdoblju putovali u SAD.

Analizirala sam dvanaest novinskih članaka o useljavanju koji su objavljeni u časopisima *New York Times* i *Illustrated American* tijekom toga razdoblja (tri se članka navode u ovom radu). Povrh toga analizirala sam sedamnaest članaka objavljenih u hrvatskim publikacijama iz istoga razdoblja: *Hrvatska Rieč*, *Narodni list* i *Fraternalist*.[4] Analiza je također obuhvaćala opise iz dvanaest dnevnika hrvatskih iseljenika (dijelovi četiriju dnevnika citirani su u ovome radu) te različite napise katoličkih svećenika koji su emigrirali zajedno s njima. Osnovna je ideja bila saznati nešto o stavovima, osjećajima i predodžbama starosjedilaca u Americi prema novopridošlicama, te o stavovima, osjećajima i predodžbama koje su novopridošlice doživljavale na početku svojeg života u obećanoj zemlji.

DOLAZAK U OBEĆANU ZEMLJU

Putovanje do Amerike moglo je na početku 20-tog stoljeća trajati otprilike dva do tri tjedna. Na većini tadašnjih brodova moglo se putovati kao putnik prvog ili drugog razreda, ili kao putnik u potpalublju, odnosno trećim razredom. Potpalublje je donosilo najveću zaradu brodskim tvrtkama. Za cijenu od 30 američkih dolara, što je bio iznos koji je najveći broj iseljenika mogao prikupiti i koji su oni i njihove obitelji morali štedjeti, brodske tvrtke bi smještale stotine ljudi u potpalublje, a neto zarada iznosila bi otprilike 50 000 dolara po jednom putovanju.

[4] *Hrvatska rieč* i *Narodni list* su u to doba bile popularne novine koje su se tiskale od 1905. odnosno 1862. u dvama hrvatskim gradovima na obali, Šibeniku i Zadru, u područjima koja su najviše bila pogođena iseljenjavanjima. Obje novine imale su široku čitalačku publiku i često su objavljivale članke o iseljeništvu i opise putovanja koje su pisali sami iseljenici. *Narodni list* se tiska i danas. *Fraternalist* je službena publikacija Hrvatske bratske zajednice (koja je osnovana u gradu Allegheny City u Pensilvaniji 2. rujna 1894. godine), a izlazi od 1904. god. sve do danas.

Iz iseljeničkih dnevnika se može zaključiti da je putovanje u potpalublju bilo prava noćna mora. U pretrpanim prostorima bez privatnosti bilo je gotovo nemoguće održavati higijenu ili prati rublje. *Spavali smo u prostorijama s 20-30 kreveta*, prema navodima iz dnevnika hrvatskog iseljenika Mihe Moljaša iz 1900. god., a *umivali smo se hladnom vodom na jednom mjestu svi skupa***.** Hrana je toliko smrdila *nama se je gadilo, pa smo bacili onu smrdljivu hranu u more*, napisao je iseljenik Vicko Jurjević 1908**.** god., a na usoljenoj ribi koja im je servirana za večeru nalazili su se crvi (Anić, 2002:105). Bez obzira na to smatramo li ove opise pretjerivanjem, potvrde tih navoda mogu se naći u napisima iz onodobnih američkih novina te u povijesnim arhivima, gdje se, međutim, može samo pročitati da su brodovi bili pretrpani, mračni, nehigijenski i smrdili su. Citat iz članka objavljenog u *New York Timesu* 3. lipnja 1900: *U masi i među odvratnim mirisima koji su se širili od siromašne gomile, putnik je provodio svoje dane sanjajući o novoj zemlji, zemlji slobode, blagostanja i zadovoljstva*. Putnici bi stizali prljavi, smrdljivi, patili su od morske bolesti, emocionalno, fizički i duševno iscrpljeni.

Samo su putnici iz potpalublja bili podvrgnuti postupku na otoku Ellis, dok su putnici prvog i drugog razreda provjeravani na brodu, nakon čega su mogli ući u Ameriku. Prema dokumentaciji arhiva otoka Ellis postojala je teorija da je manja opasnost da će osobe koje imaju dovoljno novca putovati prvim ili drugim razredom pasti na teret društva zbog zdravstvenih ili zakonskih razloga. *Od imućnijih putnika nije se očekivalo da će završiti u institucijama za mentalno zdravlje, bolnicama ili pasti na teret države*. Ako nečija sposobnost plaćanja poreza zaista i ovisi o njegovu materijalnom stanju, i dalje ostaje zagonetka kako su imućniji manje skloni duševnim, zaraznim ili nekim drugim vrstama oboljenja ili tegoba.

POSTUPAK PROVJERE USELJENIKA I ZDRAVSTVENI PREGLED

Nakon što su ostavili svoju prtljagu u prostoru za prtljagu useljeničke zgrade na otoku Ellis putnici su se morali penjati strmim dugačkim stepenicama kako bi ušli u prostoriju za prijavu. U međuvremenu su već dobili naljepnice s brojevima i svojim imenima te nazivom zemlje iz koje dolaze i imenom broda kojim su doputovali, kako je vidljivo iz jednog navoda iz 1921. godine, *na sebi smo imali svakakve oznake. Vjerojatno smo izgledali kao označena trgovačka roba*. Njihov zdravstveni pregled započinjao je već njihovim penjanjem uz stepenice, premda toga nisu bili svjesni. Liječnici iz američke službe za javno zdravstvo stajali su na vrhu stepenica i pozorno promatrali putnike ne bi li otkrili znakove šepavosti, teškog disanja, teškog hoda, znojenja, promatrali su kašlje li netko ili hriplje ili ima jednostavno, citiram, *divlji pogled*, što se smatralo znakom mentalnog oboljenja. Na odjeću onih koji su pokazivali jedan od navedenih simptoma doktori bi svijetloplavom kredom napisali slovo koje je označavalo vrstu mogućeg oboljenja. Tako je primjerice slovo K označavalo herniju, L šepavost, H moguće probleme sa srcem, F je bilo oznaka za lice, ali bilo je i oznaka poput LCD, što je označavalo "odvratnu zaraznu bolest", X je predstavljalo sumnju na "duševnu poremećenost", a zaokruženo X je bio znak za "nesumnjivi duševni poremećaj". I tako,

nakon što su putnici iz potpalublja već kao skupina bili obilježeni kao siromašni, te se samim tim smatralo da ih treba pažljivije pregledati, tijekom procedure su obilježeni i pojedinačno kao zdravi i normalni ili kao bolesni i poremećeni. Razumljivo je da su samo zdravi mogli nastaviti imigracijsku proceduru. Putnici koji su bili označeni kredom zadržani su radi detaljnijih provjera. Oni koji nisu imali oznake, prolazili su poznati liječnički pregled koji se nazivao "pregled u šest sekundi", tijekom kojeg bi liječnici u nekoliko sekundi pregledali svakog putnika ne bi li otkrili neki od simptoma desetaka lakših oboljenja, primjerice varikozne vene ili anemiju.

U dnevnicima i memoarima useljenika koji su se useljavali početkom 20-tog stoljeća često se pronalaze dokazi o strahu od liječnika s otoka Ellis (Markel, 2004).

Liječnici su provjeravali i imaju li putnici simptome tifusa, kolere te vrlo zarazne očne bolesti – trahoma. Kao vrlo ozbiljna očna bolest trahom je i danas jedan od najčešćih infektivnih uzroka sljepoće širom svijeta (West, 2004) te jedan od glavnih uzroka sljepoće koju je moguće spriječiti (Aron, 1997). Bolest je i kasnije poprimala razmjere vrlo raširene epidemije u najsiromašnijima udaljenim područjima Afrike, Azije, Australije i Srednjeg Istoka (West, 2004). Trahom je kronični konjunktivitis uzrokovan učestalim infekcijama gljivicom Chlamydia trachomatis i vrlo je zarazan. Da bi ustanovili imaju li putnici znakove trahoma, liječnici na otoku Ellis su se za podizanje očnih kapaka koristili dugačkim iglama s kukicom na kraju koje su inače služile za vezanje cipela. Nema podataka o tome jesu li se te igle strerilizirale iza svakog putnika, ali ako imamo na umu brzinu kojom se pregled obavljao, logičnim se nameće zaključak da sterilizacije nije bilo.

Nakon toga su putnici prolazili pravnu proceduru oko ulaska. Službenik za useljavanje ih je pitao čitav niz pitanja vezanih za njihovo porijeklo i sredstva za uzdržavanje, o imenima prijatelja i rođaka u Americi koji bi mogli za njih jamčiti i uzdržavati ih. Postavljali su i pitanja kao npr. "Jeste li bili hospitalizirani zbog duševne bolesti?", "Jeste li anarhist?" ili "Jeste li poligamni?". Ako je službenik bio nezadovoljan odgovorima, putnik bi dobivao još jednu oznaku kredom, LPC, što je značilo da postoji mogućnost da padne na teret društva. Nakon daljnjih provjera te bi putnike ponekad zatvarali dok se ne bi pojavio neki rođak koji bi za njih jamčio ili dok ne budu vraćeni natrag. To se događalo i ženama koje su putovale bez pratnje. One su ili morale čekati dok se pojavi "zaručnik" te bi se vjenčanje katkad obavilo odmah na otoku Ellis, ili, ako se "zaručnik" ne bi pojavio, prisiljavane su se vratiti kući. Tako se brižljivo čuvalo "moralno zdravlje" nacije.

Iako je način postupanja na otoku Ellis bio jednako neugodan za sve koji su ga prolazili, mogu se naći potvrde o dodatnoj diskriminaciji putnika iz nepoželjnih dijelova Europe, i tijekom zdravstvenog pregleda i tijekom same imigracijske procedure. U novinskim su napisima putnici iz južne i istočne Europe opisivani kao moguća opasnost za budućnost zemlje. Na vrhuncu useljeničkog vala službena politika američke vlade pokazala se također vrlo rezerviranom prema prihvaćanju nepoželjnih državljana.

DISKRIMINACIJSKO POSTUPANJE

Prije svega, smatralo se da su upravo putnici iz južne i istočne Europe nositelji zaraznih bolesti kao što su trahom i tifus. Prema arhivskim dokumentima iz muzeja otoka Ellis trahom je u to doba bio čest u južnoj i istočnoj Europi, a relativno nepoznat u Americi. U nastojanju da otklone opasnost od širenja trahoma od sumnjivih useljenika, Walter Wyman, Direktor savezne uprave za javno zdravstvo (koji je bio na tom položaju od 1891. do 1911.), napisao je godine 1897. da je "trahom u useljenika razlog za hitnu zabranu ulaska i vraćanje u polazišnu luku" (Wyman, 1987 u West, 2004). Međutim, epidemiološki podaci govore da je u to vrijeme trahom već bio endemska bolest u američkih Indijanaca i u populaciji Appalachia (Allen i Sembra, 2002). U razdoblju između 1897. i 1925. godine prosječan broj dijagnosticiranih slučajeva trahoma godišnje u američkim lukama i na granicama bio je 1500, znači daleko ispod 1% (!) od broja putnika koji su godišnje željeli ući u Ameriku (Markel, 2000). Za tako mali postotak putnika (manje od 1%!) potrošeno je više od 80% financijskih i ljudskih resursa američke Savezne uprave za javno zdravstvo na medicinske provjere u američkim lukama i granicama. Ili, drugim riječima, Savezna uprava za javno zdravstvo se hvalila svojom reputacijom federalne agencije koja je štitila naciju od uvoznih klica kao što je trahom, dok je neusporedivo manju pozornost polagala drugim, domaćim pitanjima javnog zdravstva i zdravsteve zaštite (Markel, 2000).[5]

Što se tiče podataka za Europu, trahom se proširio Europom vjerojatno s istoka tijekom 18. stoljeća (West, 2004). Vojnici iz Napoleonovih ratova iz 1798. do 1802. godine susreli su se s trahomom u Egiptu, gdje su ga nazivali "vojničkom" ili "egipatskom" oftalmijom. Po povratku su ga prenijeli u zapadnu Europu, gdje su njegovom širenju pogodovali nehigijenski uvjeti u prenapučenim gradovima, koji su se razvili kao posljedica industrijske revolucije. Godine 1805. kirurg John Cunningham Saunders je kao odgovor na epidemiju egipatske oftalmije velikih razmjera osnovao Londonski dispanzer za liječenje bolesti oka i uha, koji je postao prvom svjetskom očnom bolnicom (Zingeser, 2005).[6]

Međutim, kao razdoblje najjačeg širenja trahoma Europom u medicinskim dokumentima se navode pedesete i šezdesete godine prošloga stoljeća. Jedan medicinski izvor[7] navodi da je trahom bio endemska bolest u nekadašnjem Sovjetskom Savezu (koji dijelom pripada istočnoj Europi) tijekom pedesetih i šezdesetih godina prošloga stoljeća. U hrvatskoj medicinskoj literaturi članci koji obrađuju trahom pojavljuju se tek oko

---

[5] Prijevod autorice.

[6] James A. Zingeser je epidemiolog koji se bavi borbom protiv trahoma na globalnoj razini; između 1998. i 2004. bio je tehnički direktor "Carter" centra za program kontrole trahoma u Atlanti, Georgia.

[7] Službena web-stranica za bolesti povezane s klamidijom, http://www.chlamydiae.com/, koju uređuje prof. Ward s Medicinskog fakulteta Sveučilišta u Southamptonu, Velika Britanija, posjećeno 8. srpnja 2005.

1920. god. a pisao ih je oftalmolog Kurt Kühn, koji je predlagao alternativne operativne zahvate na očima zahvaćenim trahomom. Sveučilišna klinika za oftalmologiju u Zagrebu osnovala je Centar za prevenciju trahoma tek 1925. godine. Još se jedno razdoblje epidemije trahoma u Hrvatskoj pojavljuje tijekom pedesetih godina prošloga stoljeća, kad je u sjevernoj hrvatskoj pokrajini Međimurju gotovo 60% sljepoće bilo uzrokovan trahomom.[8]

Prema dostupnim podacima u Europi su zabilježena dva razdoblja epidemije trahoma – u prvoj polovici 19-tog stoljeća kao posljedica industrijske revolucije i pogoršanja uvjeta života u urbanim središtima zapadne Europe te nakon Drugoga svjetskog rata, kada su uvjeti života u osiromašenim ruralnim područjima istočne Europe bili iznimno loši. (Nacionalna istraživanja raširenosti trahoma provodila je Svjetska zdravstvena organizacija tek nakon 1974. godine, tako je nemoguće dobiti točne podatke za pojedine zemlje). Tako, premda je trahom bio poznat i promatran u Europi od 1800., nema podataka na osnovi kojih bi se moglo zaključiti da je bio raširenji ili opasniji u bilo kojem europskom području (uključujući i jugoistočnu Europu) tijekom najvećeg vala useljavanja u Ameriku od 1892. do 1924. god. Putnici iz tih dijelova Europe nisu bili ništa više zarazni od drugih putnika, ali ih se takvima smatralo. Sve veći broj povjesničara medicine i medicinskih antropologa u posljednje vrijeme piše o tom iracionalnom strahu i raširenim predrasudama prema određenim useljeničkim skupinama za koje se smatralo i tretiralo ih se kao prijenosnike opasnih bolesti, što je kao prevladavajući stav snažnije od znanstvenih pokazatelja i temeljne ljudskosti utjecalo na stvaranje službene politike kao odgovora na takve prijetnje (Carpenter, 2005). U svojoj često citiranoj knjizi *When Germs Travel* Howard Markel[9] tematizira taj *iracionalan i nehuman pristup* zdravstvenoj ‚ugrozi' koja dolazi od useljenika, navodeći između ostalog *pogrešna nastojanja oko zaštite od unošenja trahoma* /u Ameriku/, *posebice od istočnoeuropskih useljenika tijekom prvih triju desetljeća dvadesetoga stoljeća* (Markel, 204, citirano u Carpenter, 2005).

Povrh toga, nehigijenski uvjeti putovanja preko Atlantika bili su savršena prilika za širenje bolesti. U pučkim baladama iz 1860. godine nalazi se zanimljiva priča nepoznatog autora pod naslovom *Brod robova*

> The French Ship Le Rodeur, with a crew of twenty-two men,
> and with one hundred and sixty negro slaves, sailed from Bonny in
> Africa, April 1819. On approaching the line, a terrible malady
> broke out – an obstinate disease of the eyes-contageous and altogether beyond the
> resources of medicine. It was aggravated by

[8] Podaci su uzeti iz arhiva Odjela za povijest medicine Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti i web-stranice o povijesti Sveučilišne očne klinike Medicinskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, http://www.mef.hr/katedre/oftalmol/povijest/povijest.html, posjećeno 27. lipnja 2005.

[9] Horward Markel, liječnik i doktor znanosti, pedijatar je, zdravstveni savjetnik i povjesničar medicine na Sveučilištu Michigan, gdje je profesor pedijatrije i Communicable Diseases, profesor povijesti medicine i ravnatelj Centra za povijest medicine.

> the scarcity of water among the slaves and by the impurity of the
> air which they breathed. (...) The disease extended
> to the crew; and one after another were smitten with it, until only
> one remained unaffected. (...)
> Thirty-six of the Negroes, having become Blind
> were thrown into the Sea and Drowned. (...)
> In the midst of their dreadful fears lest the solitary individual,
> whose sight remained unaffected, should also be seized with the
> malady a sail was discovered. It was a Spanish slaver, the Leon,
> The same disease had been there; and, horrible to tell, all the
> crew had become blind. Unable to assist each other, the vessels parted.

Ta "tvrdokorna bolest očiju" (*obstinate disease of the eyes*) – oftalmija – bila je u to doba opći naziv za mnoge bolesti koje su uzrokovale sljepoću, te drugo ime za trahom. U citiranome izvoru *sa sigurnošću se mogla razviti u brodskom potpalublju jer se iznimno brzo širi u uvjetima dugoročnog kontakta među ljudima koji su osuđeni boraviti u prljavim, napučenim prostorima.*[10]

Vrlo sličan stav o imigrantima kao prijenosnicima trahoma prevladavao je i o tifusu; ‚nečiste' putnike optuživalo se da su glavni prijenosnici te bolesti. Važno je naglasiti da ih liječnici Ureda za javno zdravstvo, premda svjesni činjenice da su nehigijenski uvjeti na putovanjima idealna prilika za širenje svih vrsta bolesti, nikad nisu spominjali kao razloge izbijanja bolesti: oni su uvijek tvrdili da su bolest useljenici donijeli od kuće.

Međutim, podaci upućuju na to da su i uvjeti na otoku Ellis mogli pogodovati širenju ili izbijanju bolesti. U članku objavljenom u *New York Timesu* 1921. godine pod zanimljivim naslovom *Još više stranaca raskuženo* zamjenik načelnika za useljavanje u Ameriku, Byron Uhl, smatrao je potrebnim demantirati optužbe koje su se u to doba često pojavljivale u novinskim napisima da su uvjeti na otoku Ellis toliko loši da useljenici koji pristižu zdravi tamo dobivaju razne zaraze. Također je opovrgavao da itko na američkom tlu boluje od tifusa, premda je potvrdio da su na nekoliko useljenika s Jadrana pronađene uši. Članak sadrži stav načelnika za useljeništvo i drugih visokih dužnosnika iz američkog Ureda za javno zdravstvo koji su smatrali da *bi trebalo staviti embargo na useljavanje iz određenih dijelova Europe* te da bi svaku osobu koja dolazi u Ameriku *iz sumnjivih dijelova trebalo razodjenuti do gola, pregledati od glave do pete i dezifinicirati protiv ušiju ako je potrebno*. Čak i ako sve to promatramo kao opravdane epidemiološke mjere, stavovi vladinih službenika koji određena područja automatski proglašavaju sumnjivima, a osobe koje iz tih područja dolaze opasnima, pokazuju do koje je mjere javno zdravstvo bilo ispolitizirano i zlorabljeno kao sredstvo za izražavanje političke, rasne i etničke superiornosti te kao instrument moći nad onima koji su bili obliježeni kao nepoželjni i neprikladni.

---

[10] Citirano iz zapisa tiskanih na *Brodu robova*, *Pučke balade* (London: EmM. Hodges, 1860?). Objavio E. M. HODGES (iz PITTS) Toy & Marble Warehouse, 26, Grafton Street, Soho, London, citirano iz http://www2.bc.edu/~richarad/asp/ss.html^#en, posjećeno 8. srpnja 2005.

I u drugim su dijelovima useljeničkog postupka postojala posebna pravila glede nacionalnosti i etničkog porijekla putnika. Kada je Zakonom o useljeništvu iz 1917. godine propisana provjera pismenosti useljenika, različite etničke skupine dobivale su različite tekstove za provjeru pismenosti na svojim materinjim (nacionalnim?) jezicima. Tekstovi koje su Hrvati, Srbi i Poljaci morali čitati bili su prijevodi biblijskih tekstova, među kojima su se nalazili i sljedeći stihovi: *Vaša bogatstva su pokvarena, a vašu odjeću pojeli su moljci* (Evanđelje po Ivanu 5:2,3). Ovo se nikako nije moglo smatrati dobrodošlicom.

Javno mnijenje Amerikanaca također je u to doba bilo prilično nesklono dolasku "određenih" skupina useljenika, čak i u samom početku useljavanja, kad je službena politika američke vlade bila pozitivna prema useljavanju. Članak objavljen u časopisu *Illustrated American* 23. srpnja 1892. navodi kako *ljudi koji posjećuju otok Ellis neće biti impresionirani klasom ljudi koji će biti naši budući sunarodnjaci*. Članak ide tako daleko da ih naziva *ignoramuses* (aludirajući pritom na činjenicu da su bili nepismeni) i čak navodi precizne podatke: *25% Mađara i Austrijanaca* (Hrvati su u to doba bili dio Austro-Ugarske Monarhije), *45% Talijana i 60% Poljaka bilo je nepismeno*. Povrh toga, u članku se spominje i fizička neatraktivnost žena koje *dolaze u zemlju putujući u potpaljublju* ili, drugim riječima, preko otoka Ellis. *Mnogo smo slušali o irskoj seljačkoj djevojci crne kose i plavih očiju i tena zbog kojeg bi ljepotica iz Newporta poludjela od zavisti (...), ali mi takvu djevojku nikad nismo vidjeli na otoku Ellis. I škotske ljepotice su se sakrile, a gdje su engleske bjelopute kćeri? Lijepe žene s Kaprija očigledno ne dolaze u ovu zemlju u potpalublju, a Njemačka vjerojatno krijumčari svoje ljepuškaste Gretice u ovu zemlju na neke druge načine*.

Matrone i sluškinje koje ovamo dolaze [na otok Ellis] *ne pružaju primamljivu sliku (...), a njihove crte lica su grube*. Premda članak razvidno nastoji biti humoristički intoniran, jasno se može iščitati poželjni etnički identitet useljenica. Taj je pogled još zanimljiviji jer pokazuje kako se stvarala predodžba o poželjnim budućim sugrađanima: poželjan znači biti bogat, pismen, prije svega zdrav i, povezano s time, lijep, stasa koji odgovara predodžbi. Svi drugi, prema navodu iz istoga članka koji su *bez penija, ili bi mogli postati teret, ili imaju kakvu opasnu bolest, ili su idioti, luđaci,* trebaju se *vratiti u stari svijet*.

AMERIČKA USELJENIČKA POLITIKA

Organizirano useljavanje u Ameriku službeno je započelo 1892. godine, kad je otvoren otok Ellis i kad je nezamislivi broj ljudi pokucao na vrata Amerike. Trebao je to biti brz i učinkovit način prihvaćanja velikog broja useljenika. Deset godina poslije, 1890-tih, i oni koji su zagovarali useljavanje i oni koji su se tomu protivili, smatrali su postupak na otoku ponižavajućim (Guzda, 1986). Predsjednik Theodore Roosevelt zatražio je 1903. godine hitno poboljšanje uvjeta te je imenovao novog načelnika otoka Ellis, Williama Williamsa. Premda je Williams bio nepopularan zbog negativnog odnosa prema useljenicima iz južne i istočne Europe (Guzda, 1986), bio je profesionalac, a njegov prvi službeni nalog zaposlenicima bio je da se prema useljenicima odnose

"ljubazno i pristojno". On je prvi priznao da su uvjeti na otoku Ellis zastrašujući i da se s useljenicima postupa loše: *useljenicima se hrana često davala bez pribora za jelo (...) kuhanu govedinu morali su iz juhe vaditi svojim rukama (...) a na zamašćenim podovima su danima bile razbacane kosti i ostaci jela* (Guzda, 1986). Imajući sve to na umu, čini se vjerojatnijim, da su uzroci širenja zaraza bili nehigijenski uvjeti na otoku Ellis, o kojima se govori u navedenome članku.

Pod Williamsovom upravom uvjeti su se poboljšali, ali ne zadugo. Uoči Prvoga svjetskog rata u Americi se pogoršala opća klima prema strancima. Prevladavali su rasni i etnički stereotipi, a eugenika je postajala sve popularnijom, te se ponekad smatrala pravom znanošću. Kada se Amerika uključila u Prvi svjetski rat 1917. godine protuuseljeničko raspoloženje bilo je na vrhuncu, a Kongres je donio odredbu**,** usprkos vetu predsjednika Woodrowa Wilsona, prema kojoj svi useljenici moraju položiti test pismenosti i time je doslovce spriječio useljavanje iz Azije. Ku Klux Klan, koji je osnovan 1915. godine, bio je vrlo aktivan dvadesetih godina prošloga stoljeća, a useljenike je prikazivao kao najezdu siromaka, kriminalaca, anarhista i bolesnika. Popularna melodija iz 1923. godine zvala se *O!Close the Gates* (*Zatvorite vrata*), a vrata su gotovo sasvim bila zatvorena 1924. god. nakon donošenja Zakona o nacionalnoj pripadnosti, koji je ograničio useljavanje iz bilo koje zemlje na dva posto od njihove zastupljenosti u cenzusu iz 1890. godine. Taj je pristup također bio diskriminatorski prema "manje poželjnim" useljenicima jer je oko 1890. godine useljavanje iz južne i istočne Europe tek započelo, a iz Azije ga gotovo nije ni bilo.

USELJAVANJE HRVATA

Masovno iseljavanje Hrvata u Ameriku započelo je otprilike krajem 19. stoljeća. Razlog iseljavanju bilo je uglavnom siromaštvo. Bolest vinove loze nazvana peronospora (plamenjača) u to doba je gotovo uništila većinu vinograda na hrvatskoj obali i otocima, a to su bila područja iz kojih je dolazila većina iseljenika u prvom iseljeničkom valu. Bez ikakvih drugih sredstava za život, pritisnuti nepovoljnim Trgovačkim ugovorom sklopljenim 1891. godine između Austro-Ugarske Monarhije i Italije, kojim je smanjen porez na talijanska vina, čime su hrvatska vina postala još skuplja (Antić, 2002), mnogi su Hrvati bili prisiljeni u novom svijetu potražiti načine na koji će prehraniti sebe i svoje obitelji. U tom je razdoblju iseljavanje bilo često i iz sjevernih dijelova Hrvatske, gdje su također siromaštvo i mali posjedi kao i tiranska vladavina mađarskog grofa Khuena Hedervaryja, koji je tražio velike poreze i osiromašio seosko stanovništvo prisilili mušku populaciju na odlazak. Premda je kombinacija političkih i gospodarskih razloga prouzročila prvi val iseljavanja Hrvata, prvi iseljenici bili su uglavnom siromašni ljudi koji su tražili bolji život i ne smiju se poistovjetiti s drugim valom hrvatske emigracije nakon Drugoga svjetskog rata, kada su razlozi bili u prvome redu politički.

Mladi muškarci su prvi odlazili. Iz nasumce odabranog uzorka od 50 hrvatskih useljenika[11] u razdoblju od 1892. do 1924. godine vidljivo je da je 74% njih bilo u dobi od 14 do 33 godine i da su bili sami muškarci. Žene su počele u većem broju pristizati otprilike desetak godina poslije, kad bi njihovi muževi, očevi ili braća poslali po njih.

Kako je glavni razlog iseljavanja bio zaraditi novac, i većina je iseljenika bila vrlo svjesna činjanice da se novac može zaraditi samo teškim radom u metalurgiji ili rudnicima pa su muškarci koji su se prvi odlučivali na putovanje bili mladi, jaki i zdravi. Članak objavljen 1882. godine u hrvatskim novinama *Narodni list* ističe prevladavajući stav u to doba da je sramota što se dopušta mladim muškarcima iseljavanje jer hrvatska polja i domovi ostaju pusti: *iz samog Starigrada pošlo je ove zime u Kaliforniju 50 čvrstih mladića*. Ili prema napisu iz 1893. godine: *Žalit je za svako što najbolje radišne snage ostavljaju našu zemlju koja u sebi krije mnogi izvor blagostanja i bogatstva* (Antić, 2002:84).

S druge strane, kada su ti muškarci počeli slati novac iz Amerike, stav se donekle izmijenio. Članak iz 1914. godine objavljen u *Hrvatskoj rieči* navodi da *privremeno iseljavanje može samo donijeti korist*.

Međutim, tijekom cjelokupnog iseljeničkog razdoblja stavovi prema iseljavanju iz Hrvatske bili su podijeljeni: mnogi su izražavali veliko žaljenje i čak optuživali iseljenike što napuštaju svoju zemlju, tražeći hitne mjere kojima bi se zaustavilo iseljavanje. Drugi su iseljavanje smatrali najboljom opcijom za hrvatsko ruralno stanovništvo u to doba; mnoge obitelji čiji su članovi bili u iseljeništvu živjele su mnogo bolje od novaca koji je dolazio iz Amerike, a i vlada Austro-Ugarske Monarhije je bila zadovoljna što novac pritječe u zemlju. Tako su se stavovi kretali od: *ono tisuću naših iseljenika bielo je roblje (...), čovječje meso prodano i kupljeno da ugine u rodokopima i tvornicama* (*Narodni list,* 1914), do: *iseljenici su spas Austro-Ugarske Monarhije* jer su je spasili od bankrota (*Narodni list,* 1913, citirano prema Antić, 2002).

Kako je politika Austro-Ugarske vlade bila naklonjena migracijama, osnovano je nekoliko vladinih udruga koje su pomagale iseljenicima na putu u Ameriku. Objavljivale su se brošure s uputama i savjetima za iseljenike kojih bi se oni trebali pridržavati i tijekom putovanja i po dolasku u novu zemlju. Pored smjernica[12] koje su govorile o tome da se useljenici po dolasku u Ameriku moraju *pristojno ponašati*, *ne smiju biti suviše glasni (!!)* kako ih drugi *ne bi ismijavali i mislili da su divljaci*, te ne smiju *na nedoličan način promatrati američke žene,* bio je i čitav niz uputa koje su se odnosile na osobnu higijenu. Iseljenike se upozoravalo da se redovito peru, da tijekom putovanja peru ruke nekoliko puta dnevno i tako izbjegnu zaraze, te da mijenjaju odjeću kako bi u Ameriku došli čisti, obrijani i *s osmjehom na licu*. Ne postoje napisi u hrvatskim novinama iz toga doba koji bi govorili o tome da se useljenici nisu pridržavali tih pravila koliko god je to

[11] Podaci uzeti iz arhiva muzeja otoka Ellis.

[12] Prvo poznato *Uputstvo onima koji putuju u Ameriku* objavljeno je 1905. godine u Zagrebu, prema navodu Antića, 2002. Takve upute sadržavale su ponekad prve englesko-hrvatske rječnike i prve tekstove za učenje engleskoga jezika.

bilo moguće, naprotiv, vjerovali su da će im pridržavanje tih pravila i uputa olakšati prelazak na drugu stranu i povećati šanse da budu primljeni. To su istodobno bila i jedina objašnjenja koja su se odnosila na različite kulturne navike i običaje s kojima će se susresti kada dođu na odredište (objašnjenja su često bila popraćena pričama povratnika, koje su u pravilu bile tužne).

U dnevnicima s putovanja i novinskim člancima iz toga razdoblja nije bilo nikakvih podataka o vrstama bolesti ili epidemijama koje su u to doba bile česte među hrvatskim ili drugim iseljenicima iz južne i istočne Europe. Ako se uzme u razmatranje koliko su brižljive bile upute, obuhvatili su čak i ponašanje prema američkim ženama, logički se nameće zaključak da bi se svakako spominjali i zdravstveni problemi ako bi se pojavili.

I tako, dok je Amerika s jedne strane sa zebnjom očekivala potencijalne prenositelje zaraznih bolesti, Hrvati koji su dolazi na otok Ellis bili su prvi put u svom životu daleko od kuće, relativno samouvjereni i u očekivanju velikih zbivanja. A kao što smo vidjeli, u pisanom obliku (!) ih se upućivalo da budu ljubazni, mirni i čisti, da se ne ponašaju kao divljaci kako bi *obranili čast svoje zemlje,* kako piše u jednom izvoru iz 1905. godine (Antić, 2002).

U svom razmatranju želim naglasiti još jednu važnu činjenicu: priče, stavovi i mišljenja ciljne migracijske zajednice (američke) i izvorne zajednice bili su potpuno različiti; dvije strane naglašavale su sasvim drukčije probleme i pitanja, a obje su bile potpuno nesvjesne stavova i mišljenja one druge strane. Niti su se američke predrasude prema bolesnom ‚stranom tijelu' (Bashford, 2004) temeljile na stvarnom znanju i epidemiološkim istraživanjima, niti je procedura na otoku Ellis bila koncipirana tako da obrađuje posebne bolesti kad se one jednom pojave i prijave, a niti se mišljenje hrvatske strane vezano za potčinjavanje i inferiornost temeljilo na proklamiranoj superiornosti američke strane; sve se to temeljilo na kulturološkim, ideološkim i političkim konstrukcijama one druge zajednice. Egzotizacija vlastitog položaja i hrvatsko doživljavanje sebe kao divljaka može se objasniti često citiranom teorijom orijentalizacije Edwarda Saida (Said, 1979). U primjeru Hrvatske je to dijelom bila posljedica kolonizacijskog položaja Hrvatske pod moćnom Austro-Ugarskom Monarhijom, a dijelom posljedica novog načina života koji su nametnuli Hrvati u domovini, primajući američki novac od iseljenih članova svojih obitelji. Oni su jednostavno živjeli bolje od onih čiji su muževi i očevi odlučili ostati kod kuće.

"MORALNO" ZDRAVLJE

Vidjeli smo da pitanja zdravlja i epidemija, koja se često spominju na američkoj strani, sami useljenici nisu smatrali problemom. Međutim, smatralo se da jedna druga vrsta zdravlja može biti ugrožena useljavanjem Hrvata u Ameriku i načinom života koji su vodili u novoj zemlji – riječ je o moralnom zdravlju.

Prije svega, iseljavanje mladih muškaraca se smatralo vrlo lošim za žene, njihove supruge, koje su ostavljali. Često su ih nazivali "bijelim udovicama", što potvrđuju etnološki izvori, te ih se optuživalo za promiskuitet i nemarno trošenje novca koji je stizao iz Amerike. Prema jednom napisu katoličkog svećenika Krunoslava Jande iz 1913. godine, koji se smatra prvim intelektualcem koji je pisao o hrvatskom iseljavanju početkom dvadesetoga stoljeća, sav novac [koji je stizao iz Amerike] žene su trošile na *gizdu i vino* jer nisu znale *što bi s tim novcem počele*.

On nastavlja, nema skoro tjedan dana, a da kriminalna statistika ne zabilježi bar jedan zločin, koji imade svoj uzrok u iseljavanju u Ameriku. I navodi primjer žene koja je za odsutnosti svog muža ljubakala sa više momaka, pa kad su se opazile posljedice tog odnošaja, odlučila je Bara ubiti dijete (Janda, 1913, citirao Antić, 2002:91).

Socijalna struktura u ruralnim hrvatskim područjima, koja su najviše bila pogođena iseljavanjem, temeljila se na obitelji, nuklearnoj i proširenoj**.** Muškarci su bili hranitelji obitelji i gospodari u kući, a zbog strogog patrijarhalnog odgoja žene su bile većinom nepismene i u velikoj mjeri ovisne o svojim muževima. Međutim, razdvajanje i podjela velikog broja obitelji značajno je izmijenila socijalnu strukturu i način života u ruralnim područjima Hrvatske. Katolička crkva također je osuđivala novonastalu situaciju, a seoski župnici često su propovijedali o zamkama i grijehovima novog načina života koji narušava prijašnji red.

Povrh toga, nije samo moralno zdravlje žena i obitelji koje su ostale bilo ugroženo nego se smatralo da je i moral njihovih muževa koji su otišli u opasnosti. Mnogi katolički svećenici, koji su zajedno s njima emigrirali kako bi ih vodili na duhovnom putu, često su pisali o koruptivnom načinu života muškaraca u novome svijetu. Spomenuti svećenik Krunoslav Janda pisao je 1913. godine: *naš čovjek ćuti da je nestalo onih spona i stega koje su ga u domovini sapinjale (...), pa što je laglje, nego da ljudi, kako su već neuki i nepismeni, krenu stramputice i izgube vjeru i vjerski osjećaj. (...) Amerika je pogibeljna* (Janda, 1913, citirao Antić, 2002:92).

Ovo naglašavam kako bih pokazala da unatoč različitim razlozima za stvaranje stereotipa o "onim drugima" s obiju strana Atlantika, i useljenici i njihovi domaćini su smatrali one druge opasnošću i prijetnjom, nečim što će u velikoj mjeri utjecati na njihov stari način života i vjerojatno ga zauvijek izmijeniti.

Ova se teza može potkrijepiti opisom života prvih hrvatskih doseljenika u Ameriku. Prema dnevničkim zapisima bili su smješteni u drvene barake sagrađene u blizini tvornica i rudnika u kojima su radili. U jednoj baraki, koju su popularno nazivali "pansion", spavalo je mnogo ljudi. Ivan F. Lupis Vukić, austro-ugarski službenik zadužen za emigracijska pitanja koji je radio u Hrvatskoj i mnogo pisao o emigracijskoj problematici, te je barake nazivao ‚prljavim rupama'. Barake nisu imale sanitarne čvorove, a svaka je imala po jednu ženu koja je muškarcima kuhala i, prema nekim zapisima, *služila im i u druge svrhe***.**

Takvi i slični opisi načina života prvih hrvatskih useljenika iz toga razdoblja bili su relativno česti. Premda ih valja osobito pozorno analizirati jer su ih uglavnom pisali

katolički svećenici, a službeni stav katoličke crkve bio je općenito protiv iseljavanja, mnoge priče povratnika o životu u Americi bile su jednako tužne. Godine 1939. *Fraternalist* (vidi fusnotu 3) je objavio vrlo tužnu priču o useljeniku koji je došao u Ameriku prije nekoliko godina i bio se prisiljen vratiti zbog bolesti. *Onih dana – Joso je ujutro stigao sa drvenim kovčežićem do prijatelja Marka (...) a već u večer –'Jo' je kao Number 0000 ulazio sa noćnom šihtom na rad (...) I dok je tijelo bilo zdravo, snažno i podnošljivo, ono je nosilo broj, koji je značio za poslodavca dobit, profit. Kad je pako došla bolest ili nesreća (...) skinut je i broj sa tijela i nitko više nije pitao za Joa, kad je toliko novih, boljih, snažnijih i jačih došlo za njim da nastave...*

Moj prapraujak otišao je u Ameriku ljeti 1903. godine. Prema priči moje bake, vratio se dvije godine poslije, bolestan, umoran, s izgubljenim iluzijama, a priče o strahotama koje je tamo pretrpio potajice su se prepričavale u obitelji kroz nekoliko generacija.

Međutim, čini se da su Amerikanci starosjedioci bili djelomično u pravu kad su htjeli zaustaviti useljavanje siromašnih imigranata iz jugoistočne Europe i tako spriječiti razvoj prljavih naseobina koje su bile nehigijenske, prenatrpane, i nisu bile pod kontrolom vladinih službenika. Također se čini da su Hrvati bili u pravu kad su bili sumnjičavi glede bogatstva i sreće koja ih čeka u novome svijetu. Zbog toga ne treba čuditi što te dvije skupine nisu imale gotovo ništa zajedničko. Asimilacija Hrvata u američko društvo bila je spora; od samih početaka hrvatskog useljavanja u Ameriku useljenici su se željeli solidarizirati s onima s kojima dijele isti jezik, moralna načela, osjećaje, stavove, kulturu. Skupine novopridošlica odlazile su u područja Amerike na kojima su već obitavali njihovi sunarodnjaci.

Ovaj način hrvatskog useljavanja u Ameriku kao neki oblik lančane migracije (članovi obitelji, prijatelji, susjedi i suseljani slijedili bi one koji su otišli prije njih) analizirao je jedan od najznamenitijih suvremenih hrvatskih znanstvenika na tom području, fra Ilija Živković. Vrlo se malo hrvatskih znanstvenika bavilo pitanjima emigracije i stoga su znanstveni radovi o tome rijetki. Fra Ilija Živković skupljao je materijal za istraživanje dok je radio kao katolički svećenik u Washingtonu. Istaknuo je da je prvi emigracijski val u kojem su odlazili muškarci doveo do depopulacije i rodne neravnoteže u određenim područjima Hrvatske, a iseljavanje *postaje običaj tog područja i teško se može zaustaviti, kao i topljenje leda na polovima* (Živković, 1995:19). Premda njegova analiza ima znanstvenu vrijednost, vidljiv je njegov ideološki determiniran diskurs koji se može pronaći i u prijašnjim napisima hrvatskih katoličkih svećenika. I dok je početkom 20. stoljeća Katolička crkva bila zabrinuta zbog gubitka hrvatskog pučanstva, u posljednje vrijeme zabrinuta je zbog gubitka hrvatskog identiteta te ‚tradicionalnih vrijednosti i tradicionalnog načina života' među Hrvatima u dijaspori. U svjetlu teorija Arjuna Appaduraija o globalizaciji i stvaranju transnacionalnih zajednica možemo to promatrati kao dobar primjer *traženja sigurnosti, (...) frustrirani fluidnošću transnacionalne komunikacije* (Appadurai, 1990).

Procjenjuje se da danas preko dva milijuna hrvatskih Amerikanaca živi u sjevernoj Americi. Prigodom istraživanja hrvatskih zajednica u dijaspori koji žive u Americi, a u

vezi s njihovim odnosom i osjećajima prema vlastitomu identitetu, valja razlučiti hrvatske emigrante prvog iseljeničkog vala (1982.-1924.) i drugog vala nakon Drugoga svjetskog rata. Stoga se čežnja za starom domovinom, koja se često javlja među hrvatskom dijasporom, posebno nakon proglašenja hrvatske samostalnosti 1991. godine, može povezati s činjenicom da su domovinu morali napustiti ne tako davno zbog političkih razloga. Robert Cohen zastupa tezu da sjećanje na samo jedan traumatičan događaj koji je rezultirao raseljavanjem povezuje članove skupine u egzilu podsjećajući ih neprekidno na veliku povijesnu nepravdu koju su morali pretrpjeti (Cohen, 1997).

Hrvatska zajednica u dijaspori danas pokazuje elemente karakteristične za većinu modernih transnacionalnih zajednica, osjećaje istodobne pripadnosti jednoj i drugoj strani i svijest da imaju daleku domovinu prema kojoj gaje osjećaje koje Appadurai opisuje kao nostalgiju bez sjećanja.

Kako je i taj drugi useljenički val bio relativno velik, bilo bi pogrešno zaključiti da je procedura koja se odvijala na otoku Ellis i kojoj su bili podvrgnuti samo useljenici prvoga vala, izravno povezana s osnivanjem hrvatskih zajednica u dijaspori kakve su one danas. Naprotiv, istraživanje postupka koji se provodio na otoku Ellis danas može biti samo povijesno ili arhivsko istraživanje.

Međutim, iako su odrasle dvije generacije između prvog i drugog vala useljavanja, asimilacija Hrvata u američko društvo bila je prespora da bi se održao kontinuitet hrvatskog etničkog identiteta do današnjih dana. Živković govori o trima tipovima asimilacije koje je istraživao u Americi. Prema njegovim rezultatima današnja hrvatska dijaspora pokazuje razlike u razini adaptacije i akulturacije u američko društvo, koje se mogu podijeliti u tri skupine: tradicionalna zajednica, moderna i postmoderna zajednica. Prema Živkoviću tradicionalnu zajednicu označuje socijalna i zemljopisna izolacija, premda u gospodarskom pogledu pripadaju višoj srednjoj klasi i prema tom kriteriju prilagođeni su *temeljnim zahtjevima američkog društva i kulture* (?!) (Živković, 1995:102). Primjer koji navodi je hrvatska zajednica u New Jerseyu. Moderna zajednica hrvatske dijaspore je zajednica koja je pronađena u Kanadi, gdje Hrvati izražavaju svoj identitet pojedinačno, a manje kao zajednica, i premda ne žive u istom području, njeguju "*hrvatsku tradiciju*" (Živković, 1995:103). U treću, postmodernu skupinu ubraja one useljenike koji su rođeni, a ponekad i završili visoko obrazovanje u Hrvatskoj i u Ameriku stigli kasnije. Oni pokazuju najveći stupanj asimilacije, dobro govore engleski i integralni su dio američkog društva. Ipak, Živković naglašava da su oni skupina koja će se najvjerojatnije vratiti u Hrvatsku u svojim umirovljeničkim danima, a i politički su vrlo aktivni u hrvatskim udrugama u dijaspori. Tako se većina njih identificira kao Hrvati.

Premda različite hrvatske zajednice u dijaspori pokazuju različiti stupanj adaptacije i asimilacije u američko društvo, hrvatski Amerikanci su u najvećem dijelu sačuvali svoj jezik, etnički identitet i kulturu. Štoviše, prema mojim osobnim iskustvima prigodom druženja s članovima hrvatske zajednice u Los Angelesu prije nekoliko godina, oni sve to još uvijek brižljivo njeguju. Najveći dio njihova društvenog života odvija se na hrvatskome jeziku. Nedjeljom odlaze u crkvu, gdje je bogoslužje na hrvatskome jeziku,

nakon mise ostaju ispred crkve svečano obučeni i razgovaraju na hrvatskome. Ostatak nedjelje provode u druženjima *uz roštilj* kod nekog od njih, a gosti govore hrvatski. Mladić iz zajednice je bio zaručen i namjeravao se vjenčati s "pravom" Amerikankom, zbog čega je njegova obitelj, a posebno baka, koja je bila prva generacija useljeničke obitelji, bila vrlo nesretna. Kako smo moja prijateljica i ja upravo stigle iz stare domovine, odmah su nas na naše iznenađenje predložili kao primjereniji i bolji odabir. Ne treba posebno naglašavati da obitelj još uvijek ima važnu riječ kad je u pitanju ženidba i udaja mladih članova. Ovo se može smatrati specifičnim za Los Angeles, ali Pittsburgh (Pennsylvania) pokazuje živu političku i kulturnu aktivnost hrvatskih udruga i organizacija te se ponekad naziva *drugim najvećim hrvatskim gradom* (nakon Zagreba kao glavnog grada Hrvatske).

Najvažnija organizacija hrvatske dijaspore u Americi naziva se Hrvatska bratska zajednica. Osnovana je u gradu Allegheny, u Pennsylvaniji 2. rujna 1894. godine kao Hrvatska zajednica u Sjedinjenim Državama. Od 1904. god. publiciraju novine pod naslovom *Fraternalist* (*Zajedničar*) koji potvrđuje tezu Benedicta Andersona da je izdavanje publikacija presudno važno za izrastanje nacionalnih zajednica (Anderson, 1983). Godine 2004., slaveći 110. obljetnicu osnutka, Hrvatska bratska zajednica otvorila je u Pittsburghu muzej o hrvatskim zajednicama u Americi. Prema članku iz veljače 2005., objavljenom u *Matici*, mjesečniku za hrvatske zajednice u dijaspori,[13] temeljna ideja muzeja bila je predstaviti *ulogu Hrvatske bratske zajednice u njenoj više od sto godina dugoj misiji organiziranja hrvatske zajednice u Americi, koja se temelji na solidarnosti i suradnji*.

Hrvati su bili među prvim skupinama koje su započele masovno useljavanje u Ameriku nakon službenog otvaranja otoka Ellis godine 1892. Nakon ne tako toplog dočeka na otoku Ellis prije stotinu godina, preko lančane migracije u gotovo ista područja Amerike do politički i ideološki profilirane zajednice u dijaspori ojačane političkim događanjima devedesetih godina prošloga stoljeća te globalizacijskim procesima koji su se razvijali otprilike u istom razdoblju, Hrvati su sačuvali svoj etnički i kulturni identitet.

Povijesne činjenice je ponekad teško ili čak nemoguće objasniti i teško je donositi zaključke o suvremenim događanjima na temelju povijesnih činjenica. Međutim, naročito je važno uputiti na slična iskustva, posebice ako se ona ponavljaju. I tako, da bismo izbjegli pisati sličan članak o politici straha i trijumfa, želje i razočaranja, hrabrosti i odbijanja od prije sto godina, moramo razmisliti o tome da se stereotipi stvaraju, a da je diskriminacija, zdravstvena ili pravna, prisutna, premda ne i tako očigledna i danas kod mnogih postupaka. Kako navodi Peggy Richards u svom članku o invalidnim useljenicima u Ameriku, *mi moramo zaključiti da povijesno proučavanje useljeništva (...) od središnje važnosti, te da ima jedinstvenu mogućnost staviti geografske pojmove kao*

[13] Vuković, Josip: Priča iz useljeničkog muzeja na otoku Ellis, *Matica. Monthly Magazine for Croatian Communities Abroad*, Zagreb, veljača 2005. Časopis se od 1951. godine izdaje u Zagrebu. Pored 2500 pretplatnika Matica se šalje hrvatskim veleposlanstvima, katoličkoj misiji, hrvatskim klubovima i udrugama.

što su mobilnost, granice, zajednice i građanstvo u mrežu širih društvenih konteksta (Richards, 2004).

U zaključku želim istaći određene elemente koji su bili prisutni u događanjima na otoku Ellis, ali koji se mogu i danas pojaviti u mnogim sličnim situacijama stvaranja medicinsko-pravne barijere. Prije svega, američka imigracijska politika od kraja 19. stoljeća i početka 20. stoljeća temeljila se na naraciji invazije (Bashford, 2004). Medicinske i pravne barijere stvarale su se kao zaštita protiv "nadolazećih hordi" stranaca. Bila je to racionalna obrana od iracionalnog straha od stranog tijela. Povrh toga, strano tijelo se smatralo nečistim, nezdravim, nemoralnim i predstavljalo je opasnost, "prijetnju" (Allen i Semba, 2002) uspostavljenom domaćem poretku. Povezivanje zdravlja s rasnim, etničkim i nacionalnim podrijetlom bio je najopasniji aspekt američkog stava prema useljavanju. Taj je stav legalizirao ilegalnu diskriminaciju.

Zdravlje se smatralo objektom nacionalne čistoće (Bashford, 2004) i izvana se nametalo useljenicima koji su željeli postati pripadnicima jedine nacije koju su u to vrijeme mogli odabrati, na isti način na koji se danas nameće izbjeglicama.

Činjenica da se ta prva "legalizirana" segregacija preko zdravstvenog pregleda od šest sekundi i hrpi brzih, zbunjujućih i često uvredljivih pitanja provodila u sjeni Kipa slobode, pokazuje do koje se mjere smatrala "znanstveno" opravdanom i politički ispravnom te objašnjava suvremenu praksu stvaranja medicinskih barijera kad *javno zdravstvo postaje tržišna roba* (Markel, 2004). Tko će ostati s druge strane medicinsko-pravne granice? Etnički i kulturološki "Drugi" ili samo "bolesni" i tko će o tome odlučiti?

LITERATURA

ALLEN, Shannen i **SEMBA**, Richard (2002): The Trachoma 'Menace' in the United States, *Survey of Ophthalmology* 47 (5).

ANDERSON, Benedict (1983): *Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*. Verso, London.

ANTIĆ, Ljubomir (2002): *Hrvati i Amerika*. Hrvatska matica iseljenika, Zagreb.

APPADURAI, Arjun (1991): Global Ethnoscapes. Notes and Queries for a Transnational Anthropology, U: ur. Richard G. Fox, *Recapturing Anthropology, Working in the Present*, School of American Research Press, Santa Fe.

APPADURAI, Arjun (1990): Disjuncture and Difference in the Global Cultural Economy, *Theory, Culture and Society* 7.

APPADURAI, Arjun (2000): *Globalisation*. Duke University Press, Durham.

ARONSON S. M. (1997): Trachoma and Immigration, *Medicine & Health* 80 (3), Rhode Island.

BASHFORD, Alison (2004): *Imperial Hygiene*. Palgrave Macmillan, New York.

BUKOVAC, Vlaho (1989): *Moj život*. Književni jug, Zagreb.

CLIFFORD, James (1994): Diasporas, *Cultural Anthropology* 9 (3).

COHEN, Robin (1997). *Global Diaporas: An Introduction*. UCL Press, London.

ĐURIĆ, Ivana (2001): The Croatian Diaspora in North America: Identity, Ethnic Solidarity and the Formation of a 'Transnational National Community', *Spaces of Identity.*

FAIRCHILD, Amy L. (2003): *Science at the Borders: Immigrant Medical Inspection and the Shaping of the Modern Industrial Labor Force*. John Hopkins University Press, Baltimore.

FAIST, Thomas (2000): Transnationalization in International Migration: Implications for the Study of Citizenship and Culture, *Ethnic and Racial Studies* 23 (2). Available online at http://www.transcomm.ox.ac.uk/working_papers.htm

GUZDA, Henry P. (1986): Ellis Island a Welcome Site? Only After Years of Reform, *Monthly Labour Review* 109.

HANNERZ, Ulf (1996): *Transnational Connections*. Routledge, London et New York.

LUPIS-VUKIĆ, Ivan Frano (1913): *Naše iseljeničko pitanje*. Pučka prosvjeta, Split.

LUPIS-VUKIĆ, Ivan Frano (1926): *Među našim narodom u Americi*. Pučka prosvjeta, Split.

LUPIS-VUKIĆ, Ivan Frano (1910): O iseljavanju našeg naroda i o Americi. *Narodni list* 5.3.1910., Zadar.

MARKEL, Howard (2000): "The Eyes Have It": the Perception of Disease, the US Public Health Service and the American Jewish Immigration Experience, *Bulletin of the History of Medicine* 74 (3).

MARKEL, Howard (2004): *When Germs Travel: Six Major Epidemics That Have Invaded America Since 1900 and the Fears They Have Unleashed*. Pantheon Books, New York.

MARKEL, Howard i **STERN**, Alexandra M. (2002): The Foreignness of Germs: The Persistent Association of Immigrants and Disease in American Society, *Milbank Quarterly* 80 (4).

RICHARDS, Penny L. (2004): Points of Entry: Disability and the Historical Geography of Immigration, *Disability Studies Quarterly* 24 (3), Detroit, <www.dsq-sds.org>

SAID, Edward (1979): *Orientalism*. Vintage Books Edition.

VUKOVIĆ, Josip (2005): Priča iz useljeničkoga muzeja na otoku Ellis, *Matica. Monthly Magazine for Croatian Communities Abroad,* Zagreb.

WINLAND, Daphne (2002): The Politics of Desire and Disdain, *American Ethnologist* 29 (3).

YEW, Elizabeth (1980): Medical Inspection of Immigrants at Ellis Island, 1891-1924, *Bulletin of the New York Academy of Medicine* 56 (5).

ŽIVKOVIĆ, Ilija, **ŠPORER**, Željka i **SEKULIĆ**, Duško (1995): *Asimilacija i Identitet*. Školska knjiga, Zagreb.

"HEALTHY TO BE AMERICAN": EARLY CROATIAN IMMIGRANTS, ELLIS ISLAND PRACTICES AND THE FORMATION OF CROATIAN DIASPORA IN THE US

Summary

From 1892 to 1954 more than 12 million immigrants entered the United States through its famous gateway, Ellis Island. They were processed through immigration procedure and majority of them, from that period, were allowed to enter the US and become the citizens of their choice.

Poverty, scarcity and hard field labour forced many Croats to seek better life in America. Almost four millions of them went through the Ellis Island in the period from 1880 to 1930. Very young, of average age not more than 22, most of them single males, together with all other steerage passengers, underwent the quick medical examinations, "six seconds physicals" through which they were checked for signs of infectious diseases, insanity, "feeblemindedness" of physical defects.

To avoid the trap of being too easily critical 100 years after Ellis Island happenings, it has to be said that they were a practical solution to immigration admission. The number of people entering the US through Ellis Island could reach 5000 up to 11000 people per day during America's peak immigration years from 1890-1924. However, Ellis Island practices legitimatized and deepened the division between the ethnically desirable (North and Western Europe immigrants) and less desirable (South-Eastern Europe and Asia). Furthermore, they provided a mass demonstration of power and political practices, which used health as an instrument of separation between those who were eligible to become the members of a politically stable, healthy labour force, and those who were not.

This paper tries to examine in what way did such "segregatory" practices, which already at the entrance to the New World, defined Croats and other immigrants as possibly unhealthy, insane or inapt, influence the formation of Croatian Diaspora in North America as a culturally distinct ethnic group. It also raises the question as to how will the newly emerging medical borders affect notions of ethnicity and the ways in which dispersed/displaced peoples construct their identities in the time of "global ethnoscapes" (Appadurai)

The fact that this first "legalized" segregation on the basis of a six-second medical examination was going on under the shadow of the Statue of Liberty, shows to what extent it was assumed as "scientifically" reasonable and politically correct, and explains the existence of its current practices of creating medical borders. Who remains on the other side of the medical border? The ethnical and cultural "Others", or, just "the ill"?

Key words: medical borders / immigration politics / foreign bodies / Croatian immigration to the US / Croatian Diaspora